

Social Work & Education

© SW&E, 2020

Келемен, А. (2020). Вдосконалення суб'єктності як засобу формування педагогічної культури майбутнього соціального працівника: результати дослідження. *Social Work and Education*. Vol. 7, No. 1. Ternopil-Aberdeen, 2020. pp. 143-152. DOI: 10.25128/2520-6230.20.1.11.

УДК 378:37.091.12:36-051]

DOI: 10.25128/2520-6230.20.1.11.

ВДОСКОНАЛЕННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Андріана Келемен,
директор,
Карпатський інститут
підприємництва ВНЗ ВМУРол
“Україна”,
м. Хуст, Україна
andrianakel@ukr.net
ORCIDiD: 0000-0003-0780-7459

Анотація. В статті розглянуто суб'єктність, яка виступає умовою і засобом саморозвитку майбутніх фахівців соціальної сфери. Суб'єктність трактуємо як джерело та першопричину активності студентів. Вона робить майбутнього соціального працівника відповідальним за усвідомлення цілей, завдань своєї майбутньої професійної діяльності. Суб'єктність включає систему уявлень про себе як суб'єкта професійної діяльності, професійну самооцінку, професійний ідеал, усвідомлення значущості професійної діяльності. Характеристиками суб'єктності є самосвідомість, самостійність, самодіяльність, відкритість до самовдосконалення, саморозвитку, саморегуляції, самоідентифікації, самовиховання, самоосвіти, що мотивує формування педагогічної культури майбутніх соціальних працівників. Суб'єктність студентів виявлялася у потребі творчої діяльності під час навчання у ЗВО. З'ясовано, що рівень суб'єктності студентів перебуває у прямій залежності від їхньої спрямованості на формування педагогічної культури. Суб'єктність спрямована на формування ціннісних орієнтацій та ієрархії мотивів діяльності. У контексті акмеологічного підходу суб'єктна спрямованість особистості пов'язана із реалізацією життєвого плану та вдосконалення системи цільових програм.

Ключові слова: суб'єктність; майбутні соціальні працівники; професійна підготовка; педагогічна культура; саморозвиток; результати формування.

Article history:

Received: January 06, 2020

1st Revision: February 18, 2020

Accepted: March 30, 2020

Вступ

Період навчання у закладах вищої освіти є одним із найвідповідальніших у процесі формування майбутніх фахівців. У цей час формуються основні ціннісні установки, життєва позиція, відношення до оточуючої дійсності та до майбутньої професії. З огляду на це навчання у закладах вищої освіти за своїм змістом має стати міцним фундаментом для подальшого удосконалення майбутніх професійних цінностей та сприяла формуванню високого рівня педагогічної культури. Педагогічна культура спроможна забезпечити орієнтацію на гуманітарно-особистісний розвиток майбутніх соціальних працівників, оскільки, нині у час загострення соціальних та економічних проблем в українському суспільстві, зростають вимоги до формування у них уміння самостійно приймати своєчасні рішення, творчо працювати з різними категоріями клієнтів, які опинилися в складних життєвих ситуаціях з метою надання якісних соціальних послуг.

Складність формування педагогічної культури майбутніх соціальних працівників полягає в тому, що нині система їхньої професійної підготовки має обмежену педагогічну складову. Як наслідок такого стану речей соціальні працівники недостатньо усвідомлюють, як можна використовувати потенційні можливості свого саморозвитку, не мають сформованих умінь досягати максимальної самореалізації під час навчання. Спроби самовдосконалення, зазвичай, асоціюються у них з накопиченням знань із фахових дисциплін. Повз уваги студентів проходить потреба розвитку особистісних якостей, необхідних у повсякденній професійній діяльності. Констатуємо, що традиційний інформаційно-знаннєвий підхід до освіти майбутніх фахівців соціальної сфери не дає їм можливості зрозуміти та відчутти потенціал педагогічного впливу на оточуючих, а відтак знецінює значущість педагогічної культури і нівелює потребу її формування. Все це засвідчує необхідність інноваційного підходу до підготовки фахівців соціальної сфери у напрямку формування у них педагогічної культури на основі вдосконалення суб'єктності.

Аналіз наукових досліджень та публікацій.

Нині у методології доволі багато напрацювань фахівців, які зосереджені на висвітленні психолого-педагогічних засад розвитку фахової компетентності студентів психолого-педагогічних факультетів. Зокрема, організації освітнього процесу у ЗВО та професійної підготовки майбутніх фахівців присвячені публікації І. Зязюна, Т. Новікової, М. Поташника, Г. Селевко, Л. Сохань та ін. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери вивчали О. Безпалько, А. Капська, І. Козубовська, В. Корнешук, Г. Лактіонова, І. Мельничук, В. Поліщук, Л. Романовська, С. Харченко та ін. формування професіоналізму майбутніх соціальних працівників. Потенціалу акмеологічного

підходу під час організації освітнього процесу проаналізовано І. Боднарчук, В. Гладковою, А. Деркачем, С. Калаур, С. Пальчевським. У ході дослідження встановлено, що вивченню методології та практики формування педагогічної культури майбутніх фахівців соціальної сфери присвятили свої публікації О. Гомонюк, С. Іщук, В. Зелений, В. Радул, Т. Сидоренко, П. Щербань та ін.

Успішність освітньої діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери залежить від їх активності та свідомості. Причому особистісне зростання знаходить своє відображення через сформовану мотивацію та активність під час формування педагогічної культури. Внутрішня мотивація студентів до формування педагогічної культури перебуває у безпосередній залежності від суб'єктності, яка виступає засобом саморозвитку. Науковці розуміють «суб'єктність» як характеристику чи еквівалент суб'єкта. До прикладу, С. Кашлев зазначає, що за своєю семантикою суб'єктність має дві складові: «суб-» – означає, що лежить «під», «перед», або «до» і «-ектність», що означає активність, дію (Кашлев, 2005 с. 40).

Відзначимо, що методичні та практичні аспекти формування суб'єктності майбутніх соціальних працівників ще не є достатньо вивчені. ці аспекти і покладено в основу нашої публікації.

Мета статті – проаналізувати теоретичні та практичні шляхи вдосконалення суб'єктності як засобу формування педагогічної культури майбутнього соціального працівника та проаналізувати результати, які досягнуті на предмет їх валідності та достовірності.

Методологія дослідження

Для аналізу потенціалу педагогічної культури під час професійної підготовки майбутніх соціальних працівників було проведено системно-структурний аналіз соціологічної, філософської, культурологічної, психолого-педагогічної наукової та науково-методичної літератури з проблеми дослідження; здійснено аналіз, синтез, порівняння, узагальнення; для встановлення змісту суб'єктності використано дедуктивні методи. Пошук інформації здійснювався в електронній базі даних Google Scholar, а також українських і зарубіжних веб-сайтів.

Для встановлення дійсного стану сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту було розроблено авторську анкету-самооцінювання, яка складалася з 16 запитань та дала можливість визначити рівні сформованості основних критеріїв (спрямованість на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери; мотивація до успіху) на початку і у кінці дослідження та співставити отримані результати. З метою встановлення достовірності отриманих під час експериментального дослідження результатів використано математичну статистику на основі двовибіркового тесту Колмогорова-Смірнова (критерій Колмогорова-Смірнова).

Основна частина.

У ході дослідження було узагальнено напрацювання О. Зарічної (Зарічна, 2006) та О. Копіци (Копіца, 2004). Як наслідок, ми прийшли до узгодженої позиції про те, що суб'єктність є першопричиною активності. Саме суб'єктність робить студента відповідальним за усвідомлення цілей, завдань своєї майбутньої професійної діяльності, здатним коригувати діяльність. Іншими словами суб'єктність включає в себе систему уявлень про себе як суб'єкта професійної діяльності, професійну самооцінку, професійний ідеал, усвідомлення значущості професійної діяльності. Отже, майбутніх соціальних працівників як суб'єктів доцільно розглядати у якості носіїв активності, які можуть вступити в діалогічні відносини не лише з оточуючими, але й з самим собою, тобто є рефлексуючою особою. Так, В. Кобильченко (Кобильченко, 2001) доводить, що з психолого-педагогічної позиції бути суб'єктом, означає ініціювати та активно здійснювати практичну діяльність з формування власних потреб і мотивів.

Беручи до уваги вагомість означеної проблематики, у своєму дослідженні ми зробили акцент на розвитку суб'єктності майбутніх соціальних працівників у контексті формування показників мотиваційно-ціннісного компоненту педагогічної культури. Так, нами було з'ясовано, що рівень суб'єктності студентів перебуває у прямій залежності від їхньої спрямованості на формування педагогічної культури, що передбачає наявність ядра ціннісних орієнтацій та ієрархії мотивів діяльності. Суб'єктна спрямованість особистості пов'язана із реалізацією життєвого плану та вдосконалення системи цільових програм, яка ініціює розвиток потреби бути майбутнім професіоналом із сформованою педагогічною культурою.

У практичній площині формування мотиваційної сфери майбутніх соціальних працівників ми розпочинали зі спонукання їх усвідомлення потреби в особистісній цінності та професійній необхідності мати високий рівень педагогічної культури. Викладачі в усних бесідах акцентували увагу студентів на розвиток внутрішньої спрямованості на досягнення бажаного результату під час діяльності з формування педагогічної культури.

Під час формування суб'єктності пропонували студентам під час вивчення навчальних дисциплін «Інновації у соціальній діяльності», «Соціальний бізнес (за професійним спрямуванням)» заповнити акмеограму, цілеспрямовано працювати над дослідженням мікро- і макро-акме, розглянути акме-події та об'єктивно проаналізувати причини, які спонукали до їх використання чи ігнорування. На семінарських заняттях для розвитку суб'єктності студенти активно працювали над самодіагностикою, яка дозволила встановити риси характеру, які добре сформовані та сприяють досягненню професійних здобутків, а також проаналізувати ті особистісні риси характеру, прояв яких потрібно зменшити. З метою вдосконалення суб'єктності майбутні соціальні працівники

цілеспрямовано працювали над розробкою плану конкретних практичних дій, які ними будуть ініційовані для особистісно-професійного вдосконалення у цілому, а також для формування педагогічної культури зокрема.

Зупинимось на висвітленні практичної діяльності щодо формування мотиваційної сфери педагогічної культури майбутніх соціальних працівників та аналізі отриманих результатів. Насамперед відзначимо, що з методичної точки зору під час формування контрольної та експериментальної груп до уваги було взято три рекомендації А. Кобзаря (Кобзар, 2006) про те, що: по-перше, у експериментальних групах повинно бути не менше, ніж 25 осіб; по-друге, кількісний та якісний склад контрольних і експериментальних груп має бути практично ідентичним; по-третє, віковий та гендерний діапазон майбутніх студентів був практично однаковий. На основі цього до формувального етапу було залучено студентів спеціальності 231 Соціальна робота, які здобувають кваліфікацію «Бакалавр соціальної роботи» двох навчальних закладів: Карпатського інституту підприємництва Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», де працює виконавець роботи та Хмельницького національного університету, де працює науковий керівник. У часовому вимірі експеримент тривав чотири роки 2016 по 2019 р.р., тобто з першого по четвертий рік навчання студентів.

Для визначення вхідного і підсумкового рівнів сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту педагогічної культури студентів на початку першого і в кінці четвертого року навчання була проведена Анкета-самооцінка, яка дала змогу визначити рівні сформованості основних критеріїв мотиваційної сфери: спрямованість на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери; мотивація до успіху та їхніх показників на початку і у кінці дослідження та спів ставити отримані результати. У дослідженні аналізували відповідь студентів на 16 запитань на початку дослідження (вступний контроль), які відображали самооцінку сформованості мотиваційної сфери, і всі відповіді на повторне у кінці експерименту (підсумковий контроль) завдання, які відображали прагнення студентів до вдосконалення рівня своєї педагогічної культури.

Аналіз відповідей майбутніх соціальних працівників дав змогу визначити високий, середній і низький рівні мотивації (мотиваційно-ціннісного компоненту) під час формування педагогічної культури. Зокрема, якщо студент з усіх питань набрав у кожній відповіді 7-9 балів, то цей показник відповідав високому рівню і, 4-6 балів – середньому рівню і 1-3 бали – низькому рівню сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту педагогічної культури.

У результаті спостереження за студентами під час семінарських занять, аналізу результатів їхньої самооцінки педагогічної культури на вступному контролі та підсумковому контролі було визначено динаміку змін у мотиваційній сфері педагогічної культури, що відображено у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту педагогічної культури майбутніх соціальних працівників

Групи	К-сть студентів	Етапи дослідження	Рівні					
			Низький (критичний)		Середній (професійно-адаптивний)		Високий (професійно-творчий)	
			К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
КГ	33	ВК	7	21,21	21	63,64	5	15,15
		ПК	5	15,15	23	69,70	5	15,15
ЕГ	32	ВК	7	21,88	20	62,50	5	15,62
		ПК	1	3,12	17	53,13	14	43,75

Умовні позначення: КГ – контрольна група; ЕГ – експериментальна група; ВК – вхідний контроль; ПК – підсумковий контроль.

Аналіз результатів табл. 1 дає змогу констатувати, що цілеспрямована діяльність щодо вдосконалення суб'єктності сприяє суттєвому підвищенню стану сформованості мотиваційно-ціннісної сфери студентів ЕГ, та спонукає їх до активної діяльності у площині підвищення свого рівня педагогічної культури. Зокрема на підсумковому етапі експерименту могли спостерігати зростання прагнення до самовдосконалення, а також усвідомлення потреби сформуванню у собі певні моральні, та ціннісні якості. Так, якщо в КГ кількість студентів з високим рівнем мотивації не збільшилася, то в ЕГ цей показник зріс на 28,13 % (від 15,62 % до 43,75 %). За показниками середнього рівня мотивації отримали наступні зміни: в КГ збільшилась кількість студентів, яким властивий цей рівень на 6,06% (від 63,64 % до 69,70 %), а в ЕГ – навіть спостерігали зменшення студентів, яким діагностовано середній рівень на 9,37 % (від 62,50 % до 53,13 %). Таке зменшення пояснюємо тим, що суттєво зросла кількість тих майбутніх соціальних працівників, яким діагностовано низький (критичний) рівень. За показниками низького рівня мотивації до формування педагогічної культури відбулося зменшення студентів, для яких характерний цей рівень: в КГ на 6,06 % (від 21,21 % до 15,15 %), а в ЕГ – на 18,76 % (від 21,88 % до 3,12 %).

Результати табл. 1 свідчать, що організація освітнього процесу в ЕГ має значний позитивний ефект на стан сформованості показників мотиваційно-ціннісного компоненту.

Щоб довести математичну достовірність було застосовано застосовано двовибірковий тесту Колмогорова-Смірнова (критерій Колмогорова-Смірнова) (Кобзарь, 2006). Результати обчислень представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Обчислення d_{\max} загальних даних сформованості мотиваційно-ціннісного компонента педагогічної культури КГ та ЕГ в кінці експериментального дослідження

Рівні педагогічної культури	Емпірична частота КГ	Емпірична частота ЕГ	Емпірична частість КГ f_1	Емпірична частість ЕГ f_2	Накоп. част. за модулем (d_j)
Низький (критичний)	5	1	0,1515	0,0313	0,1202
Середній (професійно-адаптований)	23	17	0,6970	0,5312	0,1658
Високий (професійно-творчий)	5	14	0,1515	0,4375	0,2860
Сума	$n_1=33$	$n_2=32$	1	1	–

Отже, у нашому дослідженні у кінці формувального етапу експерименту $d_{\max} = 0,2860$. Для подальших обчислень емпіричного значення критерію λ використовували формулу:

$$\lambda_{emn} = d_{\max} \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}}$$

де n_1 та n_2 – кількість студентів в КГ та ЕГ.

$$\lambda_{emn} = 0,2860 \sqrt{\frac{33 \cdot 32}{33 + 32}} = 1,1528$$

Для отримання висновку про достовірну відмінність між отриманими результатами в КГ та ЕГ, здійснено порівняння отриманого значення критерію (λ_{emn}) з його критичним значенням ($\lambda_{кр}$) (Кобзарь, 2006, додаток 10). Під час обрахунків як нульову гіпотезу прийнято твердження, що результати студентів ЕК та КГ не відрізняються між собою. Тоді як альтернативна гіпотеза передбачає, що результати, які отримали студенти з ЕГ суттєво відрізняються від результатів у КГ. Нульова гіпотеза буде вірною у тоді, коли значення критерію не перевищує його критичного значення (табличного). У нашому випадку табличне значення $\lambda_{кр}=0,99$ (при $d_{\max} = 0,2860$ та $p \leq 0,05$).

$$\lambda_{emn} < \lambda_{кр} \quad (1,1528 \geq 0,99)$$

Тому вірною є альтернативна гіпотеза, яка доводить, що відмінності у стані сформованості педагогічної культури між студентами ЕК та КГ є статистично значущими. Отже, на основі використання критерій Колмогорова-Смірнова

можемо стверджувати, що у кінці формувального етапу експерименту між студентами КГ та ЕГ було досягнуто статистично значущих відмінностей. Цей факт переконливо доводить, що проведене нами дослідження, яке базувалося на підвищенні суб'єктності.

Висновки.

У практичній площині формування мотиваційної сфери майбутніх соціальних працівників у процесі формування педагогічної культури передбачає спонукання до усвідомлення потреби в особистісній цінності та професійній необхідності мати високий рівень. Суб'єктність трактуємо як головне джерело активності студентів, що робить майбутнього фахівця соціальної сфери відповідальним за усвідомлення цілей, завдань своєї майбутньої професійної діяльності. Вдосконалення суб'єктності як засобу саморозвитку майбутнього соціального працівника – спрямована на формування показників мотиваційно-ціннісного компонента педагогічної культури. Отримані результати формувального етапу експериментального дослідження підтвердили ефективність діяльності, яка була спрямована на формування суб'єктності майбутніх соціальних працівників.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані у площину дослідження методичних та практичних аспектів формування когнітивно-аксіологічної та конативно-діяльнісної сфери педагогічної культури майбутніх соціальних працівників та аналізу отриманих результатів.

Література

Зарічна, О. В. (2006). Педагогічний діалог як умова розвитку суб'єктності вчителя. *Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Ялта, 25-28 вересня 2006 р.): зб. статей: Ч. 1. РВВ КНУ, С. 53–56.

Кашлев, С. С. (2005). *Технология интерактивного обучения*. Мн. : Белорусский верасень, 196 с.

Кобзарь, А. И. (2006). *Прикладная математическая статистика. Для инженеров и научных работников*. М. : ФИЗМАТЛИТ, 816 с.

Кобильченко, В. В. (2001). Формування особистості як психолого-педагогічна проблема. *Нові технології навчання*. Вип. 31. С. 3–12.

Копіца, О. І. (2004). Діалогічна взаємодія у вищій школі. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*: зб. наук. праць. Київ-Запоріжжя. Вип. 33. С. 49–53.

IMPROVEMENT OF THE PERSONALITY AS A MEANS OF SELF-DEVELOPMENT OF A FUTURE SOCIAL WORKER: RESULTS OF THE RESEARCH

Andriana Kelemen, Director of the Carpathian Institute of Entrepreneurship of Higher Educational Institution "Open International University for Human Development "Ukraine", applicant of Khmelnytsky National University, Khust town, Ukraine, andrianakel@ukr.net.

Abstract. *The article deals with subjectivity, which is a condition and a means of self-development of future specialists in the social sphere. We treat subjectivity as the source and root cause of student activity. It makes the future social worker responsible for understanding the goals and objectives of his or her future professional activity. Subjectivity includes a system of ideas about oneself as a subject of professional activity, professional self-esteem, professional ideal, awareness of the importance of professional activity. The characteristics of subjectivity are self-awareness, independence, activity, openness to self-improvement, self-development, self-regulation, self-identification, self-education, self-cultivation, which motivates the formation of pedagogical culture of future social workers. The personality of the students was manifested in the need for creative activity while studying in the higher education institutions. It is found that the level of subjectivity of students is directly dependent on their focus on forming a pedagogical culture. Subjectivity is aimed at forming value orientations and a hierarchy of motives for activity. In the context of the acmeological approach, the subjective orientation of the individual is connected with the implementation of the life plan and the improvement of the system of target programs.*

During the formation of subjectivity, we invite students to complete an acmeogram, purposefully work on the study of micro- and macro-acme, consider acme events and objectively analyze the reasons for their non-use. In the practical plane for the development of subjectivity, students worked actively to identify well-formed character traits that foster professional achievement and to analyze those personality traits that need to be reduced. In order to improve subjectivity, future social workers purposefully worked to develop a plan of concrete practical actions that they would initiate for personal and professional improvement.

As the results of the formative stage of the experimental study showed, the improvement of subjectivity as a means of self-development of the future social worker had a positive effect on the formation of indicators of the motivational-value component of the pedagogical culture. The results of the experimental design phase using the

Kolmogorov-Smirnov criterion confirmed the effectiveness of the pedagogical culture formation activity and confirmed its validity and veracity.

Keywords: *subjectivity; future social workers; vocational training; pedagogical culture; self-development; research results.*

References

Zarichna, O. V. (2006). Pedagogical dialogue as a condition for the development of teacher subjectivity. Teacher professionalism in the context of the European Choice of Ukraine: materials All-Ukrainian. Research Practice conf., (Yalta, September 25-28, 2006): Coll. Articles: Part 1. RVV KNU, 2006. P. 53–56. [In Ukrainian].

Kashlev, S. S. (2005). Technology of interactive learning. Mn : Belarusian Verazen, 196 s. [In Russian].

Kobzar, A.I. (2006). Applied mathematical statistics. For engineers and scientists. M.: FIZMATLIT, 816 p. [In Russian].

Kobilchenko, V. V. (2001). Formation of personality as a psychological and pedagogical problem. New learning technologies. Iss. 31. P. 3–12. [In Ukrainian].

Kopitsa, O. I. (2004). Dialogical interaction in high school. Pedagogy and psychology of creative personality formation: problems and searches: Coll. of sciences. wash. Kiev-Zaporozhye. Vol. 33. S. 49–53. [In Ukrainian].